

Homoki Gyula

TÚL AZ OBJEKTÍV– SZUBJEKTÍV ANTITÉZISEN: BRUNNER, POLÁNYI ÉS A MEGISMERÉS SZEMÉLYESSÉGE

Néhány évvel ezelőtt hatalmas visszhangot váltott ki a sajtóban és a különböző közösségi médiákon a hír, miszerint az Oxford Szótár a *post-truth* kifejezést választotta a 2016-os év szavának. A melléknév olyan helyzetekre alkalmazható, amikor az objektív tények kevésbé képesek befolyásolni a közvéleményt, mint a kifejezetten érzelmekre és személyes meggyőződésre való apellálás.¹ A szóválasztás tökéletesen rávilágít világunk, társadalmunk egyik legnagyobb nyugtalanságára, amelytől az egyes ember sem képes függetleníteni magát. A *post-truth* kételye könnyen fészkel be magát a kapcsolatokba, a személyes meggyőződés és világlátás kialakításába, a politikai és a társadalmi közbeszédbe, és gyanút keltően van jelen egyházi, gyülekezeti életünkben egyaránt. *Quid est veritas?* – kérdezi Pilátushoz hasonlóan a ma embere is. A tájékozódás képessége nélkül maradt egyén pedig könnyen, gyakorlati megfelelő mérlegelés nélkül veti oda magát minden olyan ideológiának és izmusnak, amely képes biztos pontot nyújtani számára a *post-truth* kavalkádjában. Egyfelől elhamarkodott bizalommal áll be minden olyan erős hangú tekintély mögé, aki vagy ami megfelelő magabiztossággal és az egyéni meggyőződésekre ható, sokszor demagógiába hajló, „egyszerű” magyarázattal szolgál minden kortárs kérdésre. A kiegyensúlyozottság és mérlegelés hosszú és fárasztó gyakorlata helyett a szilárd jellem és a mindenre magyarázatként szolgáló elméletek elegendő bizonyítóerővel hatnak a bizonyosság után vágyakozó ember számára. Akik pedig nem hajtanak térdet a kortárs kvázi-messiási szólamoknak, továbbra is a racionalitás több évszázada kitaposott útját választják. A népszerű, kortárs helyzetelemzésre is vállalkozó történetírás megalkotta a *homo deusszá* lett ember

¹ Word of the Year 2016, www.languages.oup.com, URL: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 26.)

képét, aki a technikai és természettudományos ismeretek birtokában képes transzcendálni saját magát. Az „istenné lett ember” ily módon létének önmeghatározottságát és az igazság mivoltát a szigorú értelemben vett külső tekintélyeknek rendeli alá, egyúttal egy olyan optimista narratívát is magáévá téve, amely minden olyan eszközt legitimál, amely a „fejlődés” és a boldogság vágyait kielégítheti.² Ezzel ellentétesen, a *post-truth* korának másik ópiuma a mindenféle *autoritást* elutasító szubjektívizmus, amely továbbra is fenntartja az egyén ítéletalkotásának jogát az események interpretálásában, az igazság meghatározásában, valamint a világ s benne az egyén életének értelmezésében. A „saját igazság” propagálása azonban állandóan vékony jégen jártatja követőjét, hiszen a szubjektumtól függővé tett igazság összeomlása könnyen vezethet egyfajta nihilista apátiába, melynek eredményeképpen az igazság keresése utáni vágy kifulladás, és céltalan vállalkozássá lesz.

Létezhet-e igazság egy igazság utáni korban? Van-e harmadik út az objektivista és szubjektívista fundamentalizmus között, vagy feltétlenül be kell állnunk egyik vagy másik táborba, ha az igazság megismerését kívánjuk célul tűzni? Milyen zsákutcákba torkolhat a túlzott dogmatizmus és az egyénhez kapcsolt igazságértelmezés? Jelen tanulmány e kérdésekre keresi a választ két múlt századi gondolkodó segítségül hívásával. Emil Brunner, svájci református teológus és Polányi Mihály, magyar származású tudós-filozófus gondolatainak keresztül először az objektivizmus-szubjektívizmus antitézisének bemutatását és veszélyeit kívánjuk ismertetni; ezután Brunner és Polányi e két tévutat elutasító, az igazság megismerésének személyességét hangsúlyozó nézeteibe kívánunk rövid betekintést nyújtani.

I.

Az angolszász világba emigrált magyar tudós és filozófus, Polányi Mihály magnum opusát a következőképpen kezdi: „Azzal kezdem, hogy elutasítom a tudományos elfogulatlanság ideálját”.³ Polányi számára a pusztán racionalitás istenítése, mely az elfogulatlanság ideálját tűzte ki céljául, nem csupán a természettudományok művelői számára jelentett és jelent hamis önbecsapást, hanem messzemenő következményekkel szolgált a tudományos vizsgálódás egész területén, sőt jóval azon túl is. Valójában „a tudományra alapozott rációt követve élni” elv vezetett oda szerinte, hogy a nyugati kultúra darabokra hullott.⁴ Ennek a katasztrófának a szemlélése vezette rá arra, hogy egy alternatív tudásideál kidolgozásába kezdjen, amely egyszerre azonosítja az addigi objektivista modell betegségeit és konzekvenciáit, és nyújt javaslatot a megismerés másfajta dimenziójának feltárására.

² HARARI, Yuval Noah: *Sapiens, Az emberiség rövid története*, Ford. TORMA Péter, Budapest, Animus Kiadó, 2018.

³ POLÁNYI Mihály: *Személyes tudás I., Úton egy posztkritikai filozófiához*, Ford. PAPP Mária, Budapest, Atlantisz, 1994, 11.

⁴ POLÁNYI Mihály: Tudomány és ember, *Polanyiana*, 7. évfolyam, 1998/1–2. http://www.polanyi.bme.hu/folyoirat/1998/1998-9-tudomany_es_ember.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 01. 26.)

Polányi szerint a nyugati gondolkodás történetében két nagy áramlat vetekedett a valóság (és ezzel együtt az igazság) megismerésének legitim útjáért. Egyrészt a Püthagoraszig visszavezethető tudományos vizsgálódás az univerzum misztikus egységének megértését tűzte ki célul maga előtt, amelyben a természettudományos megismerés és felfedezés eksztatikus élményként lett úrrá a szemlélődő tudóson. Kopernikus, Kepler és Galilei mind a püthagoreus hagyományt követve látták gyönyörűnek, harmonikusnak a természet egészét, amelynek köszönhetően saját vizsgálódásaikat ennek a misztériumnak a jobb megértése felé vezető út csekély lépéseinek tekintették. Ezzel szemben a szigorú értelemben, pusztán „természettudományos” érdeklődés által irányított démokritoszi tudományművelést „már nem a teremtés harmóniájának szemlélete” hajtotta, hanem az okok és miértek megfejtése. Ennek következtében a matematika inherens törvényei által a tudomány egyfajta pozitivista irányt vett, és ezzel együtt a tudás is pusztá menetrenddé, telefonkönyvvé vált a tudós számára.⁵ Ez a pozitivista irányzat feltehetően a „laplace-i démon” hipotézisében érte el csúcspontját, amely az univerzum teljességgel determinált természetének tudományos magyarázatával kecsegtetett. A laplace-i modern tudományfogalom – vallja Polányi – rendkívüli mértékben tárgyilagos, teljes mértékben kiszámítható képet fest a valóságról, amely ebben az értelmezésben nem más, mint az atomok helyzeti és sebességi adatai alapján meghatározott mechanisztikus folyamat. Minden, ami tudható, minden, ami megismerhető, minden, ami igaz, kiszámítható a természeti törvények és a tudományos mérések tükrében. Ez a filozófiai megközelítés azonban önmagában kudarcra ítélt úton halad: „a tökéletesen személytelen tudás elérésének szenvedélyében, amely, lévén hogy nem tud felismerni semmilyen személyt, olyan univerzumképet kínál, amelyből mi magunk hiányzunk”.⁶ Az ilyenfajta elképzelés nemcsak hogy automatizálta az univerzumot és gépiesítette a valóságot és annak megismerésére vállalkozó emberi értelmet, hanem mindenfajta alternatív valóságértelmezést száműzött a tudományosságból. A racionalitás diadalittasan távolította el az emberek gondolkodását gúzsba kötő babonás hiedelmeket, és meghirdette a „kétely” korszakát, ahol csakis a cáfolhatatlan tények szolgálnak bizonyítékkal a tiszta ész számára, míg minden más fennakad a szépségszűrőjén.

Csakhogy a keresztyén örökséget „a görög racionalizmus oxigénjén”⁷ égető kritikai program tálcán kínálta fel a tudományt és az embert a totalitárius hatalmak számára. A laplace-i modell végső soron mindig alárendeli az embert a valóság objektívnek kikiáltott képének, míg az ember megszűnik személy lenni, és csupán egy számmá válik „a nagy rendszerben”. A totalitárius hatalom számára az emberi méltóság és az ember személy volta nem kulcsfontosságú kérdés, hiszen alárendelt szerepet tölt be egy jónak kikiáltott nagyobb ügyért vívott küzdelemben. A Polányi által csak „morális

⁵ POLÁNYI: *Személyes tudás I.*, 24–29.

⁶ Uo., 245.; Vö. MAJOROS György: Polányi Mihály racionalitás kritikája, *Világosság*, 44. évfolyam, 2003/3–4, 127–132.

⁷ POLÁNYI Mihály: *Személyes tudás II., Úton egy posztkritikai filozófiához*, Ford. PAPP Mária, Budapest, Atlantisz, 1994, 40.

inverziónak” nevezett értékválság következtében a 20. századi diktatúrák éppen azt a keretet felhasználva semmizték ki a tudományt és az embert embertelen céljaik eléréseképpen, amelyet az elmúlt évszázadok a haladásba és az egyetemes értékekbe vetett bizalmi program megvalósítása érdekében fejlesztettek ki.⁸ A bolsevizmus és nemzet-szocializmus egyeses ági leszármazottjai a laplace-i világgéppen nyugvó filozófiának. Hiszen ha az emberi valóságban „csak a fizika törvényeinek engedelmeskedő atomok a valóságosak, akkor az erkölcsi értékek csupán szubjektív érzések lehetnek” – állítja Polányi.⁹ A bolsevizmus ennek nyomán kezdett nagyfokú bizonytalanságot és kételyt tanúsítani minden emberi érzelmen és erkölcsi ítéleten nyugvó társadalmi intézmény ellen, mígnem azok teljes lerombolását helyezte kilátásba. Hasonlóan a liberalizmus és a humanizmus által szült szörnygyermekként a nemzetszocializmus saját szülei ellen támadt, és elvetett minden társadalom által elfogadott értéket. A nyugati társadalom évszázadokon keresztül egy nagy önbecsapásban élt: foggal-körömmel ragaszkodott az objektivizmus idoljához, amely egy mindent átfogó magyarázatot kínált a világ megértéséhez. Csakhogy ezzel együtt minden transzcendentális valóságban gyökerező érték elvetésre került. Polányi számára ezzel az aktuussal az emberiség egy második bűneset részévé vált:

„Leszakítottuk a második almát a Fáról, s ez mindörökre veszélybe sodorta a jóról és rosszról való tudásunkat... Az emberiség másodszor is elvesztette ártatlanságát, s kiüzetett egy másik kertből, amely legalább a boldog tudatlanság kertje volt. Gyanútlanul abban bízunk, hogy megszabadulhatunk a meggyőződéseinkért viselt személyes felelősségtől az érvényesség objektív kritériumai segítségével, ám saját kritikai képességeink törték szét ezt a reményt. Megrémülve váratlan meztelenségünkötől, megpróbáltuk hetykén fitogtatni a nihilizmusunkat. De a modern ember immoralitása ingatag. Erkölcsi szenvedélyei ma objektivistá álruhába bújtak, és így született meg a szcientista Minótauros.”¹⁰

A „boldog tudatlanság” kertjéből (egyértelmű utalás a középkori keresztyén világképre) való kitörés következtében azonban az egyén és a társadalom képtelen volt arra, hogy saját maga által szerzett függetlenségét és szabadságát elviselje, legkevesbé, hogy megtartsa azt. Önként vetette oda magát a zsarnoki hatalmak karjaiba, ezzel pedig egy még kegyetlenebb szolgálóvá választott. „Az a társadalom, amely nem kíván transzcendentális értékekhez kapcsolódni, a szolgálóvá való alávetettséget választja” – mondja Polányi.¹¹

⁸ POLÁNYI: *Személyes tudás I.*, 361.; Vö. GENG Viktor: Hogyan válhat az ember Minótauros-szá? Polányi Mihály *morális inverzió* fogalmáról, *Kellék*, 45. szám, 2011, 87–107.

⁹ POLÁNYI: *Tudomány és ember.*

¹⁰ POLÁNYI: *Személyes tudás II.*, 44.

¹¹ POLÁNYI Mihály: *Science, Faith and Society*, London, Oxford University Press, 1946, 66.; Vö. TORRANCE, Alan J.: *Society, Skepticism, and the Problem of Moral Inversion: Reflections on Michael*

II.

A múlt század protestáns teológusainak pantheonját bemutató írásokból gyakorta hiányzik a svájci Emil Brunner alakja.¹² A kontinentális teológia képviselői néhány éve kezdték el újra felfedezni teológiájának értékét.¹³ Brunner teológiájának egyik sarkalatos pontja a hit és az értelem, a Kijelentés és az emberi ráció kapcsolatának tisztázása. Jóllehet a kérdést szinte minden művében érinti, *Offenbarung und Vernunft: Die Lehre von der christlichen Glaubenserkenntnis* című könyvében nagyobb figyelmet is szentel a téma megvitatásának.¹⁴ Amint azt Brunner az előszóban is megjelöli, a kortárs kulturális közeg keresztyéniséggel szembeni nagyfokú ellenérzése jórészt abból fakad, hogy rosszul értelmezi a Kijelentés egyházi tanítását, azt ugyanis a skolasztika és a protestáns ortodoxia kohóiban formált merev tanrendszerrel azonosítja. Amennyiben sikerül a keresztyén teológiának újra felfedezni a Kijelentés valóságos bibliai értelmét, úgy azokat a tévutakat is sikerülne elkerülni, amelyek a Kijelentés koncepciójának deformációjához vezettek. Brunner a szóban forgó műben éppen erre vállalkozik. Ahhoz azonban, hogy a modern ember számára is releváns választ adhasson, szükség van arra, hogy előzőleg lerombolja azokat a hamis feltételezéseket, amelyek a Kijelentés köré épültek az egyház története során.

Míg Polányi a tudományos megismerés folyamatában illeti heves kritikával a szigorú objektivizmust követelő metódust, addig Brunner számára a Kijelentéssel összefüggésben elfogadhatatlan, hogy az Isten Igéjét az egyház „bilincsbe verte” (vö. 2Tim 2,9), vagyis pusztá „objektummá” degradálta. A második században az egyház hatalmas hibát követett el azzal, hogy „bizonyosságot keresve” a gnosztikusokkal szemben a kánonnal kezdte el azonosítani a Kijelentést.¹⁵ Ezzel a manőverrel ugyanis utat nyitott egy sor, az Újszövetségtől teljességgel idegen, hamis elképzelésnek. A Kijelentés kánonnal történő azonosítása szükségszerűen magával hozta azt a végzetes megközelítést, mely a hitet is a kánon könyveiből levezetett doktrínák elfogadásának, a hívőt pedig az egyház által megformált tanításra igennel válaszoló egyénnek tekinti.¹⁶ A későbbi évszázadokban pedig még tovább eszkalálódott a probléma.

Polanyi's Social Philosophy, in RAE, Murray E.: *Critical Conversations: Michael Polanyi and Christian Theology*, Eugene, Oregon, Pickwick Publications, 2012, 74–93, 76.

¹² Lásd például Ford, David F. – Muers, Rachel (eds.): *The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology since 1918*, Malden, MA, 2005. A mintegy nyolcszáz oldalas kötetben nem szenteltek külön fejezetet Brunnernek, csupán Barth teológiájának ellenpólusaként említették.

¹³ A Brunner teológiája iránti fokozódó érdeklődés első jelentős úttörőjének mindenképpen Alister McGrath monográfiája tekinthető – McGRATH, Alister E.: *Emil Brunner. Újraértékelés*, Ford. SZABADI István, Budapest, Kálvin Kiadó, 2018. A hazai teológiai szakirodalomban sokáig csak Barth árnyékában, negatívan értékelt Brunner újraértékelésére tett első kísérlet a közelmúltban megjelent tanulmánykötet – LUKÁCSINÉ Kádár Éva (szerk.): *Isten igent mond ránk: Barth és Brunner megbékélő találkozása*. Tanulmányok, Budapest–Debrecen, Kálvin Kiadó–Tiszántúli Református Egyházkerület, 2017.

¹⁴ BRUNNER, Emil: *Revelation and Reason: The Christian Doctrine of Faith and Knowledge*, Transl. WYON, Olive, Philadelphia, The Westminster Press, 1946.

¹⁵ Uo., 8.

¹⁶ Uo., 11kk.

A katolikus *autoritás*-elmélet kísérlet volt arra, hogy ezt a Brunner szerint „összetákol” szerkezetet további érvekkel alátámasszák: a hívőnek (azaz a kánonból levezetett egyházi tanításra pozitívan válaszolóknak) azért kellett elfogadnia a Szentírás és az egyház bizonyágtételét, mert azt olyan tekintéllyel rendelkező személyek fektették le, mint az apostolok vagy más szemtanúk.¹⁷ A trón és az oltár szövetsége után az egyház nem elégedett meg azzal, hogy saját szféráján belül szolgáljon válaszokkal, de a Kijelentés birtokosaként immár az egész világra igényt tartott. Így olyan kérdésekben is az általa feltételezett Kijelentésre hivatkozott, amelyekben egyébiránt semmiféle létjogosultsága nem lett volna. Galilei esete ékes példaként bizonyítja, hogy az egyház mindenféle saját igazságától különböző megismerést és tudást a Kijelentés elleni támadásnak vett, s mint ilyet, teljes erővel üldözni kezdett. A reformáció pillanatnyi felfénylése után, amelynek folytán a Kijelentést újra az Isten önkijelentésével és a vele való találkozással azonosították, azonban a protestáns ortodoxia visszatért ugyanarra az útra, amelyet évszázadokon keresztül választott sajátjának az egyház. A Kijelentés ismét objektív tanítások összessége lett, a különféle inspirációelméletek pedig alátámasztották a „rendszer” ingatag voltát. Az ortodoxia becsapta magát azzal, hogy elhitette saját magával és másokkal, hogy „az ember *birtokolja* Isten Igéjét”.¹⁸ Éppen ez a biztonságra való vágyakozás az, amely Brunner szerint az objektivizmus magvát képezi: „»Objektivizmus« alatt az emberi léleknek és akaratnak azt a kísérletét értem, amely a hatalmába akar keríteni valamit, amely természetszerűleg nincs emberi ellenőrzés alatt”.¹⁹

A katolikus és protestáns ortodoxia dogmatista-abszolutista kijelentésértelmezésével szemben, az érem másik oldalán, a radikális szubjektivista irányzat található. A szubjektivizmus, melynek gyökerét Brunner az ember szabadság és spontaneitás iránti egoista vágyában látta,²⁰ mindenféle objektív meghatározottságot fölöslegesnek és hasztalannak titulál. A miszticizmus és pietizmus ugyanúgy az egyén tapasztalatát állítja a megismerés folyamatának középpontjába. Sem a történelmi tény, sem pedig más közvetítőeszköz nem szükséges, sőt, egyenesen kártékony az egyén számára végső célja, az Istennel való egyesülés beteljesítése érdekében.²¹ A felvilágosodás racionalitásában ez a radikális szubjektivizmus más köntöst öltött. Míg korábban a megismerés folyamatát a misztikus és pietista elhajlások a transzcendenssel való érintkezéssel összefüggésben szubjektivizálták, a felvilágosodás irányzatai ugyanezt az emberi értelmén belül lezajló folyamatnak tekintették. Brunner kritikával illeti a modern valláspszichológia interpretációját, amely a vallásban az egyén félelmének örökkévalóságba vetített képzetét látja. Ugyanígy a vallásszociológia útja is tévesnek bizonyul, amely a vallást a természeti jelenségek és az emberi létezés primitív értelmezésének tekinti.

¹⁷ Uo., 166kk.

¹⁸ BRUNNER, Emil: *Truth as Encounter*, Transl. WYON, Olive, Philadelphia, The Westminster Press, 1964, 77.

¹⁹ Uo., 71.

²⁰ Uo., 74.

²¹ BRUNNER, *Truth as Encounter*, 79.; Uő., *Revelation and Reason*, 180, 224.

A Kanttól és Hegeltől eredeztethető transzcendentális filozófia, amely Schleiermacher alakjában krisztianizált formált öltött, szintén immanens módon kívánja a Kijelentés kérdését tárgyalni. Az erkölcsi akarat, az emberi lélek, a schleiermacheri abszolút függésérzet vagy az Otto-féle numinózus érzékelése mind-mind történelmietlen és időtlen módon kívánnak Istenről beszélni. Brunner úgy értékeli ezen próbálkozásokat, mint a *cor incurvatum in se* ember reménytelen kísérletét Isten megértésére. Csakhogy egyetlen szubjektív megközelítés sem képes elérni a Kijelentés Istenét. A transzcendentális filozófia istene absztrakt fogalom marad, aki semmiféle rokonságot nem mutat a Jézus Krisztusban megismert Istennel.²² Ezek a rendszerek ismerik az általános vallás fogalmát, azonban tagadják a keresztyénség által képviselt Kijelentés egyediségét és transzcendenciáját.

Valójában az immanens rendszerek ugyanolyan önbecsapással áltatják a bűn ködjében Isten után tapogatózó embert, mint az objektivizmus, különbség csupán abban van, hogy míg az utóbbi az egyénen kívüli „korlátozott” fogalmakat ruház fel abszolút tekintéllyel, az előbbi az ember belső érzéseit, folyamatait teszi meg végső bírává. Érdekes módon Brunner ugyanazt a képet hívja segítségül a huszadik századi kultúrkatasztrófa megértéséhez, mint Polányi. Az Éden kertjében lévő két fa közül az első, amely az ember számára is elérhető, a természetes ismeret gyümölcseivel kecsegtet, míg a kert közepén lévő tiltott fa Isten ismeretét rejt. Az objektivista-szubjektivista antitézis valójában azzal a hamis illúzióval kecsegtet, hogy a fizikális világ dolgaihoz hasonló módon ismerhetjük Isten. Az autortitativ hit az emberi autonómia racionalista káprázatával egyetemben képtelen az embert Istenhez vezetni. Valójában a huszadik századi totalitarizmus gyökerei a 19. századi relativizáló szubjektivizmusig vezetnek vissza, ahol az „igazság” fogalma elszakadt a mindent meghaladó, Isten valóságán alapuló természeti rendtől és ennek eredményeképpen a különféle hatalmi csoportok és tömörülések szándékai számára alárendelt eszközzé vált.²³ Az abszolút idealizmusban megistenült Ego pedig végsősoron magára hagyta az embert, elszakította a világtól és embertársaitól egyaránt, így kiszolgáltatva őt a különféle hatalmak kényének.²⁴

III.

Láthattuk, hogy az objektivizmus-szubjektivizmus antitézis téves úton vázolja fel az egyén számára a megismerés aktusának természetét: következőképp vagy a világ, vagy az egyén abszolutizálásának hibájába esik. Polányi és Brunner alternatív megközelítése egy olyan „harmadik út” mellett tesz bizonyosságot, amely mindkét szélsőség elkerülésével komolyan veszi egyrészt az objektív igazság valóságát anélkül, hogy azt valamiféle merev rendszerrel azonosítaná, ugyanakkor mégis hangsúlyozza a személyes részvétel fontosságát a megismerés folyamatában.

Polányi a laplace-i mechanisztikus tudásértelmezés bírálatát azzal kezdi, hogy felhívja a figyelmet a tudásban lévő „rejtett személyes hajlam”-ra, amely minden szigorú

²² BRUNNER: *Revelation and Reason*, 237–257.

²³ MCGRATH: *Újraértékelés*, 229–230.

²⁴ BRUNNER, Emil: *Christianity and Civilisation*, New York, Charles Scribner's Sons, 1948, 35–41.

objektivitásra igényt tartó vizsgálódás ellenére is befolyásolja a számításokat. Teljesen automatikus számítások nem léteznek, vallja Polányi, mivel abba állandó jelleggel bele kell kalkulálni a számításokat végző személyt.²⁵ Már a mérések és kutatások során vagy azok eredményeképpen megfogalmazott állítás sem hordozza magán a puszta objektivitás feltételeit, sokkal inkább arról tanúskodik, hogy a kutató személyesen elkötelezte magát az állított dolog mellett. Ilyenformán, egyetlen tudományos állítás sem írható le személytelen megállapításként, sokkal inkább bizalmi aktusként, amely a kijelentő és a kijelentett dolog közötti kapcsolódásban jön létre.²⁶ A tudományos megismerés Polányi számára nem egyszerűen a fizikai-kémiai folyamatok leírásának összegzése, hanem egy heurisztikus erőfeszítés, amely nem hagyja nyugodni a tudóst, egy folyamat, amelyben az intellektuális szenvedély utat kíván törni magának, miután pedig a felfedezés eufóriáját átélte, hajthatatlanul arra törekszik, hogy a meggyőzés szenvedélyével bírja meg a világot. Valójában az egész társadalom szerveződése hasonló bizalmi elköteleződésen nyugszik: akár az oktatás, akár a tudományos világ konszenzusa azon előzetesen meglévő személyes jóváhagyáson alapul, hogy a körbe csatlakozó diák vagy tudós elismeri a körben lévők tekintélyét, és társul a bent lévők meggyőződéseihez, ezzel együtt pedig közösségükhöz is.²⁷

Polányi komolyan veszi az emberi gondolkodás képességét, vagy inkább csodáját. Ez a csoda azonban nem redukálható le gépiesített mechanizmussá, mint ahogyan az objektivizmus teszi. A gondolkodás és a tudás szükségképpen feltételez egy *személyt*, aki állandó jelleggel részt vesz a megismerés folyamatában úgy, hogy egyszersmind meghatározhatatlan módon formálja azt.²⁸ Ez a fajta személyesség azonban mégsem válik a szubjektivizmus önmagát propagáló formájává. A szubjektív megállapításokban ugyanis egy teljességgel zárt rendszert találunk, ahol az egyén teljességgel passzív módon konstatálja jelenlétét. Ezzel ellentétben a személyes „olyan követelményeknek rendelődik alá, amelyeket önmagától függetlennek ismer el, nem szubjektív, de amennyiben egyéni szenvedélyektől irányított cselekvés, nem is objektív”.²⁹ A személyes tudásban, jóllehet megtalálható a megismerő szubjektum, azonban azon túl valami személytelen is jelen van, amely „megtalálásra vár”. Ehhez a „megtalálásra váró” dologhoz való elköteleződés az az „igazság”, amely univerzális szintre emeli a megismerés fontosságát. Polányi nem habozik egy magasabb hatalomnak való alávettségként definiálni azt az erőt, amely az elköteleződés engedelmisségét kívánja meg a vizsgálódó személytől. Meglepő módon a megismerés folyamatát a páli megigazulás paradigmáján keresztül szemlélteti, amelyben a hit és a cselekedetek szintézise van jelen: „A bűnbe esett embert értelmünk történelmileg adott és szubjektív állapotával azonosítjuk, amelyből a szellem kegyelme ment ki minket”.³⁰ A felfedezés valójában a

²⁵ POLÁNYI: *Személyes tudás I.*, 46.

²⁶ Uo., 60.

²⁷ Uo., 345kk.

²⁸ POLÁNYI: *Személyes tudás II.*, 37.

²⁹ Uo., 95.

³⁰ Uo., 135.

hit segítségével kíván kitörni ebből a foglyul ejtett állapotból az által, hogy személyes elköteleződésünknek engedve bízunk abban, hogy jól látjuk az adott problémát, és képesek vagyunk megoldás találni arra. Ezután a heurisztikus szenvedélyesség arra ösztönöz bennünket, hogy egy esetleges hipotézis felállításával végezzük a kutatást, amelynek eredményét ebben a fázisban nem tudjuk kontrollálni. Ezt a feszültséget hidalja át valami kívülről érkező *illuminatio*, amely miként a Pál által erőteljesen hangsúlyozott kegyelem, végül áttöri a megismerés lehetetlenségének falát, és elvezeti a tudóst az igazság megismerésének állapotába.³¹ A megismerő reménye, amely ismeretlen erőkből bíz az igazság megismerésének vállalkozásában, valójában „Istenre utaló” jelzés Polányi számára.³²

Az ágostoni kijelentés *nisi credideritis, non intelligitis* („Ha nem hiszed, nem fogod érteni”) Polányi számára ez egyetlen járható út az igazság kutatásában: „Újra el kell ismernünk a hitről, hogy minden tudás forrása... Nincs olyan intelligencia – bármilyen kritikus vagy eredeti is – amely működni tud egy ilyen bizalomteli sémán kívül”.³³ A hit marad az egyetlen legitim mód arra, hogy megértsük a megismerés természetének titkát. Alázatos beismerés szükséges ahhoz, hogy az ember alávesse magát egy olyan rajta kívül álló valóságnak, amely nincs a birtokában, amely nem degradálható le objektummá. A személyes hit szubjektívizmusba való hajlása éppen azért kerülhető el, hogy egy külső, univerzális igénnyel fellépő igazsághoz ragaszkodik, amely valóság arra kötelezi a hívőt, hogy alávesse magát annak. Ennek eredményeképpen a hit nem pusztán személyes ügy, hanem „az értelem engedelmessége egy olyan objektív valóságnak, amelyet univerzális és normatív tekintélynek ismer el”.³⁴ A megismerésnek ez a hitbéli dimenziója képes egyedül olyan társadalmat építeni, amelyben az ember személyessége, a tudomány értéke és a tudományos gondolkodás szabadsága továbbra is sérthetetlen egységben működik. Az objektivisták tendenciák elszemélytelenítették az egyént, a szubjektivisták pedig vezérelve nélküli káoszba döntik a társadalmat. A személyes tudás melletti elköteleződés által azonban új utat nyílik egy olyan *posztkritikai* kor felé, ahol a valóság megismerése iránti vágy és a végső Valóságnak való alávetettség aktusai nem függetleníthetők egymástól, állítja Polányi.

Brunner számára a Kijelentés igazi bibliai értelme nem ragadható meg az objektívizmus-szubjektívizmus antitézisében belül, éppen ellenkezőleg: minden tekintetben

³¹ POLÁNYI Mihály: Faith and Reason, *The Journal of Religion*, XL. évfolyam, 1961/4, 237–247.; DULLES, Avery S. J.: Faith, Church, and God: Insights from Michael Polanyi, *Theological Studies*, XLV. évfolyam, 1984/3, 537–550.

³² POLÁNYI: *Személyes tudás II.*, 136.; Polányi keresztyénség iránti elköteleződéséhez lásd TORRANCE, Thomas F.: Polányi Mihály és a keresztyén hit: személyes beszámoló, Ford. ZEMPLÉN Gábor: *Polányiana*, 2002/1–2, 167–176.

³³ POLÁNYI: *Személyes tudás II.*, 42.; Polányi személyes tudás koncepciója sok tekintetben támaszkodott az észak-afrikai egyházatya intellektuális rendszerére, lásd APCZYNSKI, John V.: Polányi's Augustinianism: A Mark of the Future?, *Tradition & Discovery*, Volume XX, 1993–1994, 27–47.

³⁴ TORRANCE, Thomas F.: The Framework of Belief, in Uő. (ed.): *Belief in Science and in Christian Life, The Relevance of Michael Polanyi's Thought for Christian Faith and Life*, Edinburgh, The Handsel Press, 1980, 1–27, 14.

ellentmond ennek az ellenpárnak. A Kijelentés ugyanis *személyes találkozás*, amelyben Isten felfedi önmagát és akarát az őt tévutakon kereső ember számára. Isten ebben a találkozásban nem tárgyiasítható, nem degradálható le a személyes tapasztalások vagy immanens vallásos impulzusok szintjére. Ő *személyként*, a személyként mutatkozik be az ember számára.³⁵ Ebben a találkozásban az ember csakis hittel vehet részt. Brunner hajlandó kijelenteni, hogy valójában e nélkül a hitbéli válaszadás nélkül a Kijelentés nem is értelmezhető kijelentésként, hiszen annak mindenkori célja az ember megszólítása. E cél elérése nélkül megszűnik kijelentés lenni.³⁶ A hit nem csupán a végpont valami racionális út megtétele után, hanem egyrésztől az ember reménytelen helyzetének felismerése, másrésztől pedig szívbeli bizalom a Kijelentésben bemutatkozó Isten felé. Ez a hit – mint fentebb láttuk – nem egyházi tanításokba vetett bizalom, hanem közvetlenül Istenhez kapcsolódó személyes elköteleződés. Brunner szerint sem a kánon vagy az egyház tekintélyéhez kapcsolódó hit, sem pedig a racionalizmus vallásértelmezése nem képes valóságos változást előidézni az ember életében. Egyedül a biblikus hit képes arra, hogy általa az ember szabadon alárendelje önmagát Istennek.³⁷ Hinni ezzel egyidőben annyit jelent, mint látni az igazságot és a valóságot, amely nem más, mint maga Jézus Krisztus. Csakis a hit kötelékében, az emberi „Én” és az isteni „Te” találkozásában részesülhetünk a valóság igazi megértésében, amely tapasztalásban egyszersmind igaz közösség is születhet egyfelől Isten és ember, másfelől ember és ember között. A *fides viva*, az élő hit teremt közösséget a történelemben kijelentett Krisztussal úgy, hogy közben egybekapcsolja az egyént a többi hívővel az egyház közösségében. Ez a személyes találkozás képes arra, hogy valóságos kohéziós erőt hozzon létre a társadalomban. A német idealizmus nem tudott hatással lenni a nyomornegyedekben éhbéréért dolgozó tömegek életére, azon intellektüeleket pedig, akiket hatalmába kerített, kiszakította a valós világ közegeből, radikális individualizmusra ítélve őket. Ezzel szemben a hit személyes találkozásában az egyén azzal az Istennel kerül szemtől-szembe, aki Szeretet és Élet, és aki ezt a szeretetet és életet megosztja az emberrel.³⁸ Brunner, aki előtt célként mindig a kortárs világ megszólítása lebegett,³⁹ az egyház feladatát éppen abban határozta meg első rendben, hogy a Kijelentéssel való találkozásban általa megtapasztalt kommuniót a szélesebb rétegek számára is közvetítse.⁴⁰ Éppen ezért küzdött egész életében egy olyan teológia mellett, amely az izolációból kitörve komolyan veszi a körülményekbe ragadt embert, és kész arra, hogy Pálhoz hasonlóan „ismerős nyelven” szóljon kor-

³⁵ BRUNNER: *Truth as Encounter*, 109.

³⁶ BRUNNER: *Revelation and Reason*, 33, 122.; SMITH, Joseph S. J.: Emil Brunner's Theology of Revelation, *Heythrop Journal*, VI. évfolyam, 1965/1, 5–26, 7.

³⁷ Uo., 42.; BROWN: Cynthia Bennett: *Believing Thinking, Bounded Theology, The Theological Methodology of Emil Brunner*, Eugene, Oregon, Pickwick Publications, 2015, 15.

³⁸ BRUNER: *Christianity and Civilisation*, 38.

³⁹ CAIRNS, David: The Theology of Emil Brunner, *Scottish Journal of Theology*, I. évfolyam, 1948/3, 294–308, 306.

⁴⁰ FÜSTI-MOLNÁR Szilveszter: Az egyház közösségi létformája Emil Brunner egyháztanának összefüggésében, in LUKÁCSINÉ (szerk.): i. m., 173–189, 187.

társainak az Isten–ember találkozás szükségességéről és helyes módjáról. Az egyház nagy adósságot halmozott fel a világgal és az emberrel szemben, amelyet egyre sürgetőbb törlesztenie: a személytelen igazságok proklamálása helyett észre kell vennie az embert. Azt az értelmet kell újra megszólítania, amelyet több évszázadon keresztül gúzsba kötött az objektivista-szubjektivista antitézis, de amelyet Isten a Kijelentésben eredeti szándéka szerint akar megújítani.

A János evangéliuma 8,30-36 egy rövid dialógust tár elénk Jézus és a magukat Ábrahám utódainak tartók között. A párbeszédéből kiderül, hogy megismerés, igazság és szabadság szorosan összefüggő láncot alkotnak. Az igazság a szabadság reményével kecsget. Az ember létezése pedig az igazság megismerésének göröngyös útja. Korunk vajúdása éppen annak tudható be, hogy a megismerés homlokegyenest különböző útjait választjuk magunk számára. Az Ábrahámra, vagyis a külső tekintélyre való apellálás éppoly reményteljes eredménnyel kecsget az igazság megismerésére nézve, mint a saját magunkra mint végső *autoritásra* való állandó hivatkozás. A fentebb objektivista-szubjektivista antitézisnek nevezett ellentmondás azonban az önmagába zárt ember saját monológjává fokozza le a megismerés titkát. Ebben a kaotikus útkeresésben már csak az egyház semmittevése és némasága nyugtalanítóbb. Az ilyen-olyan izmusok törekvése, amely a hitet ésszerű tantételek összességéként akarja a kívülállónak eladni, úgy, hogy közben maga is Ábrahámokra hivatkozik, járhatatlan útnak bizonyul. Szükség van rá, hogy maga az Igazság szólaljon meg és kezdeményezzen párbeszédet a saját monológjának zavarához szokott emberi értelemmel. Az Igazság, aki *személyes* elköteleződés, *személyes* hit által válik valósággá, aki *Té*-ként kapcsolódik a megismerő *Én*-hez, és azzal az isteni ígérettel áll elénk, hogy képes megszabadítani minket (Jn 8,32). Csakis az önmagát megismertető Igazság megismerése esetén van esélyünk az egyén, a társadalom, az egyház életben maradására egy *post-truth* világban.